

Häpeärangaistukset yhteisöllisenä kriisinä

■ Satu Lidman

Uuden ajan alun Euroopassa ajateltiin, että yksilön häpäisemisellä voi olla suotuisia vaikutuksia yhteisön kannalta. Niinpä yhteiskunnan oikeudeksi, jopa velvollisuudeksi, katsottiin nöyryyttää rikollisia julkisesti. Sittemmin oikeusjärjestelmät ovat sitoutuneet kunnioittamaan tuomittujen ihmisarvoa eikä entisajan häpeärangaistuksiin ole paluuta, vaikka esimerkiksi liian lievinä pidetyt väkivaltarikosten tuomiot toisinaan nostattavat tämän suuntaisia yleisömielipiteitä. Mutta millaisia historialliset häpeärangaistukset oikeastaan olivat, kuka saattoi joutua niiden kohteeksi ja toimivatko ne toivotulla tavalla?

Ymmärtääkseen häpeärangaistuksen dynamiikkaa on lähdettävä liikkeelle häpeän olemuksesta. Häpeäntunne on henkilökohtainen ja yksilöllisesti haavoittava kokemus, joka voi jättää syvät arvet ihmisen psyykeen ja vaikeuttaa merkittävästi hänen elämäänsä yhteisön jäsenenä. Samalla se on myös universaali ilmiö, jossa on voimakas historiallisen jatkuvuuden elementti. Tässä mielessä häpeän voi itsessään ajatella yhdistävän ihmisiä yli aika- ja kulttuurirajojen, vaikka häpeälle *altistavat* asiat ja niihin *reagoimisen* tavat vaihtelevatkin ajasta ja kulttuurista riippuen.

Häpeä liittyy lähtökohtaisesti ihmisen sosiaalisuuteen. Tuntiessaan häpeää yksilö tyypillisesti vetäytyy erilleen muista – hän siis haluaa hävetä yksin, mutta reflektoi samalla kokemustaan nimenomaan sen kautta, mitä *kuvittelee* muiden itsestään ajattelevan. Jos hänet tässä tilanteessa pakotetaan huomion kohteeksi, hänen häpeäntunteensa syvenee.

Häpeää tuntevan henkilön ruumiinkielellä on paljon eri ihmisyhteisöille yhteisiä samankal-

taisuuksia: pään alas painaminen, kasvojen peittäminen käsillä ja punastuminen on useimmiten tulkittu häpeän tai vähintäänkin nolostumisen merkeiksi. Näillä vaistomaisilla eleillä yksilö viestii muille kokemuksestaan. Jokaiseen kulttuurin sisältyy toisaalta myös sille tyypillisiä, tarkemmin määrittelemättömiä normeja, joiden tunnistaminen auttaa aiheuttamasta häpeää itselle tai muille. Nämä liittyvät muun muassa toisten ihmisten kunnioittamiseen, sanavalintoihin tai vaikkapa pöytätapoihin, joiden alkeet opitaan yleensä jo varhaislapsuudessa.

Tällaisista tietyille kulttuurille ominaisista käytöskoodeista tietämätön ulkopuolinen saattaa aivan vahingossakin joutua konfliktiin, josta tavalla tai toisella seuraa häpeää. Tyypillisesti näitä tilanteita aiheuttavat esimerkiksi erilaiset näkemykset miesten ja naisten rooleista tai yhteisön sisäisestä hierarkiasta. Asiaan voi vaikuttaa ennaltaehkäisevästi molemminpuolisen kulttuurisensitiivisyyden ja neutraalin tiedon lisäämisellä, mutta joskus kyseessä voivat olla sellaiset häpeää aiheuttavat tavat tai asenteet, jotka toinen osapuoli haluaa tietoisesti kyseenalaistaa suvaitsevaisuuden nimissä.

Henkilökohtaisen häpeäntunteen lisäksi myös häpeän pelko liittyy oleellisesti yksilön ja yhteisön suhteisiin. Niinpä yhteisön asenteet ovat avainasemassa myös silloin, kun halutaan välttää häpeää tai tukea siitä selviytymistä. Voidaankin pohtia, missä määrin ihmiselämään väistämättä kuuluvat kriisit aiheuttavat häpeää ja missä määrin ympäröivän yhteisön asenteiden laukaisema häpeä toisaalta aiheuttaa näitä kriisejä aivan turhaan.

Joka tapauksessa *kyky tuntea häpeää* kuuluu oleellisella tavalla terveen ihmisen henkiseen rakenteeseen. Tämä altistaa yksilöt paitsi muis-

ta riippumattomista syistä koetulle häpeäntunteelle myös enemmän tai vähemmän järjestelmällisesti tapahtuvalle tahalliselle häpäisylle. Ajattelen jälkimmäistä yksinomaan haitallisena häpeänä, jonka kohteeksi joutuneen on todennäköisesti kamppailtava henkilökohtaisesta kriisistä selviytyäkseen. Samalla häpäisemisen voi nähdä kertovan yhteisön kriisistä, siitä, ettei ole löydetty tai ehkä etsittykään vaihtoehtoisia toimintatapoja – tai siitä, että jokin tietty ihmisryhmä tarkoituksellisesti halutaan leimata häpeällä.

Ei ole mitään syytä olettaa, että nämä häpeän dynamiikkaan liittyvät mallit olisivat olleet uuden ajan alun Euroopassa jotenkin oleellisesti erilaisia kuin modernina aikana. Sen sijaan yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan keskinäiset suhteet poikkesivat huomattavasti nykyisistä, mikä tekee häpeän historiallisesta tarkastelusta erityisen kiinnostavaa ja haastavaa. Lisäksi häpäisemisen rooli rangaistusjärjestelmässä tunnustettiin avoimesti. Itse asiassa se oli sen keskeinen piirre.

Häpäiseminen rikosoikeuden instrumenttina

Uuden ajan alun niin sanotussa varhaismodernissa rikosoikeudessa häpeän ja häpäisemisen ulottuvuus oli näkyvissä kaikkialla Euroopassa. Tämä toi oman silmiinpistävän lisänsä rangaistuksien dynamiikkaan, vaikka vähemmän sokeeraavat vaihtoehdot, kuten sakko, säilyivätkin määrällisesti yleisempinä. Häpeärangaistuksille oli toisaalta tyypillistä niiden suhteellisen vapaa yhdisteltävyys muihin sanktioihin nähden, ja niitä saatettiin käyttää alueellisten oikeusperinteiden mukaisesti muun rangaistuksen lisänä. Tästä ei välttämättä jäänyt jälkiä kirjallisiin lähteisiin. Niinpä häpäisemisen vaikuttavuus ulottui laajemmalle kuin mitä lakitekstien ja tuomiokirjojen perusteella voisi kuvitella.

Keskeinen käsite häpeärangaistuksien historian kannalta on *infamia*, kunniattomuus. Taustalla oli yhtäältä roomalaisoikeudellinen ja toisaalta katolisen kirkon kanonisen oikeuden perintö. Nämä vaikuttivat häpeärangaistuksien todellisuuteen sekä oppimattoman paikallisen

sukuoikeuden että tieteellistyvän ja keskusvaltaistuvan rikosoikeuden tulkintojen kautta keskialta uuden ajan alkuun.

Roomalaisoikeudellinen infamia oli rikoksen tai tämän rangaistuksen oikeudellinen seuraus: sen perustan muodostivat teot, jotka itsessään olivat kunniantomia tai joista vähintäänkin rangaistiin häpäisemällä. Usein mainitulla käsitteellä *levis notae macula* sen sijaan viitattiin ”vähäisempään häpeätahraan” eli maineen vahingoittumiseen, joka ei johtanut täydelliseen kunniantomuuteen. Tuolloin kyse oli enemmän häpeän sosiaalisista kuin juridisista seurauksista.

Kanonisen oikeuden näkökulmasta infamia tulee parhaiten ymmärrettäväksi tarkastelemalla käytäntöjä, joiden avulla epäsoivat pappiskandidaatit erotettiin soveliaista. Pappisvihkimykseen tähtäävien oli oltava *sine crimine* ja *bonum testimonium*: heillä ei saanut olla rikoksen tuomaa häpeää ja heillä oli oltava hyvä maine. Roomalaisen oikeuden tapaan myös kanoninen logiikka tunsu yhtäältä maineenmenetyksen (*defectus famae*), kun synty tai rikos tuli yleiseen tietoon, ja toisaalta kirkollisen tuomioistuimen käsittelyä vaativat teot (*infamia criminalis*). Näiden lisäksi joihinkin tekoihin kytkettiin *infamia iuris*, jolloin ne oli käsiteltävä maallisessa oikeudessa.

Keskiajan ja uuden ajan alun maallisessa rikosoikeudessa uskonnollinen ulottuvuus näkyi muun muassa niin sanotun *teokraattisen sovitusopin* tulkinnoissa. 1500-luvulle tultaessa ajateltiin tyypillisesti niin, että kristillisen esivalan oli pidettävä yllä korkeaa moraalia ja huolehdittava yleisestä turvallisuudesta rankaisemalla tarvittaessa rikollisia, koska nämä altistivat koko yhteisön Jumalan vihalle. Julkisen rangaistusrituaalin katsottiin paikkaavan sen särön, jonka paha teko oli repinyt kollektiiviseen kunniaan ja yhteisön jumalsuhteeseen. Ajattelu johti synnin ja rikoksen käsitteiden osittaiseen yhteensulautumiseen, vaikka samaan aikaan maallinen rikosoikeus myös tieteellistyi.

Käytännössä nämä uskonnollisoikeudelliset rakenteet motivoivat ihmisiä tarkkailemaan toistensa käytöstä, paljastamaan epäilyttävät henkilöt esivallalle sekä näkemään häpeärän-

gaistukset välttämättöminä oman ja yleisen edun takia. Yksilön normien vastaiset teot ikään kuin huusivat puoleensa yhteisön paheksuntaa korkeamman auktoriteetin johdolla. Samalla se, mitä mieltä seurakunta ja kansa – siis arkipäivän oikeusyhteisö – lopulta oli teon tai sen seuraamusten häpeällisyydestä, ei kuitenkaan ole todennettavissa viranomaislähteiden avulla.

Maalliset ja kirkolliset rangaistukset muistuttivat toisiaan ulkoisesti, mutta niiden tarkoitukset olivat erilaiset. Tämä näkyy selvästi rangaistusrituaalin tuottaman häpeän pysyvyydessä. Kirkollinen rangaistus tähtäsi ensisijaisesti syntisen pelastukseen ja sitä kautta uskonyhteisön kollektiiviseen puhtauteen ja eheyttämiseen. Toimenpiteen jälkeen syntinen oli pääsääntöisesti rehabilitoitu, hän oli *sine crimine*. Maallisten häpeärangaistuksien tarkoituksena sen sijaan oli enemmän tai vähemmän pysyvä leima, joka näkyi muun muassa uusintarikollisten oikeusaseman heikentymisenä. Kerran kärsitty häpeärangaistus vaikutti niin, että jatkossa samaa henkilöä epäiltiin herkemmin ja hänet tuomittiin nopeammin, usein myös ankarammin.

Kuitenkin myös kirkon käyttämät sanktiot sisälsivät julkisen häpäisemisen ja leimaamisen elementtejä: ne altistivat traumatisoivalle häpeäkokemukselle ja häpäisemisen kielteisille yhteisöllisille seurauksille, kuten väkivallan hyväksyttävyydelle. Monet kirkollisesta oikeudesta tunnetut rangaistusmuodot siirtyivätkin lähes sellaisenaan maallisen rikosoikeuden repertuaariin. Sosiaaliin suhteisiin vaikuttava huono maine ei kuitenkaan koskaan voinut olla ensisijaisesti riippuvainen esivallan toimenpiteistä, ei kirkollisista eikä maallisista. Se seurasi asianomaista niin kauan kuin kanssaihmiset asian muistivat.

1500-luvulle tultaessa kunnian oli tullut hierarkkisen sääty-yhteiskunnan keskeinen sosiaalinen kategoria ja häpeää kammoksuttiin. Niinpä julkisesta häpäisystä tuli yhä kiinteämpi osa rangaistusjärjestelmää. Tähän liittyy myös esivallan kontrollin kasvu: rikoksilla katsottiin olevan kollektiivisia seurauksia, joten viranomaiset pyrkivät yhä tehokkaammin syyttämään ja tuomitsemaan. Samalla alleviivattiin eroja kunnial-

listen ja häpeällisten ihmisten välillä.

Häpeärangaistuksien keskeinen funktio oli pedagoginen: haluttiin opettaa kansaa pysymään kaidalla tiellä varoittavan esimerkin avulla. Kriminaalipoliittisesti ajatellen häpeärangaistukset tähtäsivät enemmän yleisestäävyyteen pelotevaikutuksen kautta kuin ohjaamaan yksittäisen rikosentekijän tulevia valintoja. Siksi leimaavuus ei ollut oikeudellisesti ongelma, vaan pikemminkin looginen tavoite.

Moninaiset sosiaaliset ja oikeudelliset ulottuvuudet

Monet häpeärangaistukset olivat tavalla toisella fyysisesti epämiellyttäviä ja kivuliaita, mutta niiden ensisijaisena tarkoituksena ei ollut tuottaa ruumiillista tuskaa. Ne tähtäsivät *tuomitun kunnian julkiseen vahingoittamiseen* mitä erilaisimmin keinoin. Tämä perusidea oli sama kaikkialla Euroopassa, vaikka rangaistuksien toteutustavat vaihtelivatkin paikallisesti varsin paljon. Vastaavia oikeusperinteitä tunnetaan myös muista kulttuuripiireistä.

Uuden ajan alun Euroopassa käytössä olleet oikeudellisen häpäisemisen muodot voitiin käytännössä aina toteuttaa lievemmin tai ankarammin. Niitä voitiin myös yhdistellä toisiinsa tai muihin rangaistuksiin, joten niiden variaatiomahdollisuudet olivat lähes rajattomat. Häpeärangaistuksien tuomitsemisesta tai toimeenpanosta ei ollut olemassa tarkkoja kirjallisia ohjeita, vaan tuomarit käyttivät luovasti eri rangaistusmuotoja tapauskohtaisesti harkiten ja alueelliseen oikeusperinteeseen nojautuen. Tämän moniulotteisuuden vuoksi rangaistuksiin liittyneiden vivahteiden erottaminen toisistaan tai niiden järjestäminen häpäisevyyden mukaan on mahdollista vain summittaisesti. Häväistyn henkilön omasta kokemuksesta voi tehdä sitäkin heikompi havaintoja.

On kuitenkin selvää, että häpäisemisellä oli enemmän tai vähemmän vakavia oikeudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia riippuen tuomioon johtaneesta teosta, tuomitusta henkilöstä ja muista tekijöistä. Jotkin rangaistukset johtivat pysyvään kunniaattomuuteen ja samalla lainsuojattomuuteen.

teen, toiset häpäisivät vain ohimenevästi tai vähäisemmin. Lievimmillään kyse oli ”isällisistä nuhteista” esimerkiksi kaupungin raadin edessä. Ankarimmillaan nämä sanktiot tarkoittivat täydellistä yhteisön ulkopuolelle sulkemista ja elämää vailla oikeusturvaa muiden hylkiöiden joukossa, kenties myös märkiviä ja tulehtuneita haavoja.

Julkinen ruoskiminen häpeäpaalussa lienee tämän rangaistusryhmän parhaiten tunnettu variaatio. Tämän lisäksi häpeärangaistuksiin kuuluivat myös kaljuksi ajaminen tai naisella mekon helman lyhentäminen, eläimen peräpään suuteleminen sekä kärrynpyörän tai suuren kiven kantaminen häpeäkulkueessa ja monet muut vastaavat toimenpiteet. Usein niihin liittyi tietyn häpeällisyyden elementin korostaminen symbolisesti, esimerkiksi erityisen asun, värin, esineiden tai kehon asennon avulla. Lisäksi pyövelin läsnäolo vaikutti ratkaisevasti rangaistuksien häpeällisyyteen. Jos rangaistuksen toimeenpani hänen apulaisensa, sillä ei ollut yhtä vakavia seurauksia.

On esitetty, että tällaiset julkiset rangaistukset eivät olisi olleet vain tai edes ensisijaisesti esivallan vallankäyttöä, vaan pikemminkin ”sosiaalisia sanktioita”, että toimitusta seuraavan yhteisön pilkka olisi muodostanut varsinaisen rangaistuksen. Onkin selvää, että nöyryytyksen tehokkuus oli monella tapaa riippuvainen niiden julkisuudesta, mikä tuo esiin häpäisemisen sosiaaliset ulottuvuudet.

Sosiaalisella kontrollilla oli muutenkin kiistan merkitys oikeusjärjestelmässä. Käytännössä monet teot päättyivät oikeuden eteen juorujen ja huhujen takia, siis tultuaan julkisuuteen. Kunnialoukkaukset julkisella paikalla, kuten avoimella torilla tai kaduilla, pyhäpäivänä tai muuten suuren ihmisjoukon läsnä ollessa olivat aina raskauttavampia kuin kahdenkeskiset solvaukset. Yleiseen tietoon tullut synty tai paha teko vaati perinteisesti julkisen sovituksen tai rangaistuksen. Rangaistuksien julkinen toimeenpano korosti niiden sosiaalisia ulottuvuuksia. Kuitenkin ainoastaan oikeudelliset toimenpiteet saattoivat viedä henkilön kunnian juridisessa mielessä, eikä tämä riippunut yleisön reaktioista.

Häpäisyn kohderyhmät

Mitkä rikokset sitten olivat aikalaisten mielestä niin raskauttavia, että niistä oli seurattava julkinen nöyryyttäminen? Entä olivatko kaikki normeja rikkoneet henkilöt yhä lailla vaarassa joutua tämän kohteeksi? Näiden kahden kysymyksen vastaukset kietoutuvat toisiinsa. 1500-luvun mittaan lisääntyneisiin häpeärangaistuksiin tuomitsivat pääasiassa alioikeudet, joiden tuomiovalta ei ulottunut yhteiskunnan etuoikeutettuihin ryhmiin. Lisäksi näitä metodeita käytettiin paljolti sellaisten tekojen rankaisemisessa, joita ei aiemmin ollut lainkaan kriminalisoitu, joita oli katsottu läpi sormien tai jotka olivat olleet kirkon tuomiovallassa. Potentiaalisina tekijöinä nähtiin tietyt ihmisryhmät.

Kyseeeseen tulivat usein sellaiset teot, joita nykyään pidettäisiin järjestystä häiritsevinä tai ei lainkaan rangaistavina. Muun muassa jumalanpilka, uhkapelit, kielletty kerjääminen ja juoppous siirtyivät kirkolta maallisen esivallan tuomittavaksi. Niihin aiemmin liitetyt, uskonnollisesti perustellut paheksuttavuuden elementit seurasivat mukana. Sidoksesta kirkolliseen rangaistusperintöön ja uskonnollisiin argumentteihin kertoo myös se, että maalliset tuomioistuimet saattoivat määrätä tuomitun seisomaan katuvaana kirkon ovensuulla kynttilä kädessään kun muut menivät messuun.

Maallisissa oikeusnormeissa julkisen rangaistuksen tendenssi näkyi viranomaisvallan kasvuna erityisesti julkista pahennusta aiheuttavien tekojen kohdalla. Se kytkeytyi myös suoraan tiettyjen, lähtökohtaisesti epäilyttävinä pidettyjen ryhmien syrjintään. Esimerkiksi romaniväestöön liitettiin voimakas rikollisuuden leima, siinä missä vaelteleviin palkkasotilasjoukkoihin ja näiden perässä kulkeviin prostituoituihin.

Erityisen häpäisemisen alueen muodostivat mitä moninaisimmat siveettömyydeksi laskevat teot. Taustalla oli reformaation jälkeen tiukentunut seksuaalisuuden kontrolli, joka kohdistui erityisesti naiseen yhtä lailla protestanttisilla kuin katolisilla alueilla. Maallisessa oikeudessa esiaviolliset suhteet, aviorikos, prostituutio ja pappien jalkavaimona oleminen kriminalisoitiin nyt entistä ankarammin.

Epärealistiset ja sukupuolittuneet vaatimukset ”siveellisestä puhtaudesta” ja korkeasta moraalista nostivat oikeusprosessien määrää, sillä tuomittavaa käytöstä nähtiin helposti kaikkialla. Tässä mielessä häpäisemisen mahdollisuus ulottui varsin laajaan joukkoon.

Julkinen nöyryyttäminen ei kuitenkaan kohdistunut naisiin ja miehiin samalla tavoin, ja myös sosiaalisten kerrostumien välillä oli selkeitä eroja. Sääty-yhteiskunnassa vallinneen oikeudellisen epätasa-arvon näkökulmasta oli vain loogista, ettei aatelistoa, papistoa ja oppineistoa saanut tuomita häpeään. Myös maksukyky vaikutti, sillä toisinaan julkisen nöyryytyksen saattoi välttää sakolla. Häpeärangaistuksien pääasiallisia kohderyhmiä olivat alempi keskiluokka, alin rahvas, ulkopuoliset irtolaiset sekä huonomaineiset naiset. Heidän kohdallaan todisteita tai niiden puutetta voitiin tulkita suurpiirteisemmin: paikallinen esivalta oli usein puun ja kuoren välissä, sillä ylempi taho vaati siltä tehokkuutta ja näkyviä tuomioita.

Häpäisemisen loppu?

Laissa kielletyksi määritelty teko on rikos, josta on langetettava jonkinlainen seuraamus – muuten lakeja säättävä esivalta menettää uskottavuutensa. Sen on kyettävä perustelemaan tiettyjen tekojen kriminalisointia ja niihin kytkeytyviä rangaistuksia tarpeellisenä kriisinratkaisuna, jolla vähintäänkin vältetään suurempi paha. Häpeärangaistuksiin lähtökohtaisesti kytkeytyvä epätasa-arvoisuus viritti tähän järjestelmään eräänlaisen aikapommin, ja valistuksen kaudella sen sosiaalinen ja juridinen oikeudenmukaisuus kyseenalaistettiin muiden yhdenvertaisuuteen liittyvien vaatimuksien imussa.

1600-luvun lopulta alkaen, mutta näkyvämmän vasta 1700-luvun puolivälissä, rikosoikeuden yhteiskunnallista tehtävää pohtineet oppineet alkoivat nähdä häpeärangaistuksien kielteiset seuraukset selvemmin. Pahimmillaan ne johtivat yhteisön ulkopuolelle putoamiseen, josta seurasi lähes säännönmukaisesti rikoskiire. Nämä sanktiot eivät siis vähentäneet rikollisuutta, vaan pikemminkin lisäsivät sitä syven-

tämällä syrjäytymistä, kuten nykytermeillä sanottaisiin.

Valistuksenajan kriminaalipoliittiset ideat murensivat osaltaan varhaismodernin oikeuden ja sääty-yhteiskunnan rakenteita. Yksilöiden välistä epätasa-arvoa oli yhä hankalampi perustella loogisesti. Ihmiset ryhdyttiin näkemään enemmän yhdenvertaisina, ja alkoi hidas kehitys kohti perus- ja ihmisoikeuksia. 1700-luvun aikana monissa maissa ryhdyttiin lainsäädännön uudistustyöhön, jonka seurauksena ankarat ja leimaavat rangaistukset hylättiin epäinhimillisinä ja järjettöminä.

Suuri vaikutus oli italialaisen Cesare Beccarian kirjalla *Dei delitti e delle pene* (*Rikokset ja rangaistuksesta*) vuodelta 1764. Beccarian mukaan julkinen rangaistus pääasiassa raasti yhteiskuntaa eikä poistanut rikollisuutta. 1800-luvulle tultaessa perinteinen häpäiseminen ei enää vastannut käsityksiä oikeudentai tarkoituksenmukaisuudesta. Myös käsitys rikoksesta muuttui, kun se irtosi synnin käsitteestä oikeuden sekularisoituessa.

Yhteiskunnan modernisoituminen näkyi myös häpeän ja kunnian uudessa määrittelyssä sekä yksityisen ja julkisen välisissä rajanvedoissa: ihmiset eivät enää kokeneet häpeää samoin, yksilön ja yhteiskunnan väliset suhteet olivat muutoksessa. Häpeärangaistuksista luopuminen oli kuitenkin kaikkea muuta kuin suoraviivainen tai nopea muutos, sillä vaihtoehdot kriisinratkaisumallit ottivat paikkansa vasta vähitellen.

Vaikka rajuimmat rangaistusmuodot jäivät monissa maissa pois oikeuskäytännöstä jo 1600-luvun lopulla, lain kirjaimessa häpäisemisen mahdollisuus säilyi pitkään. Häpeäpaalut poistettiin julkisilta paikoilta 1800-luvulla, mutta häpäisemisen elementtejä siirtyi kehittyvän vankeinhoitolaitoksen muurien suojaan muun muassa erilaisten kurinpidollisten vitsarangaistuksien muodossa. Siinä vaiheessa kun nämä siirtyivät historiaan, oli vanhemmilla ja opettajilla vielä oikeus lasten ruumiilliseen ojentamiseen.

Häpäiseminen ei siis haihtunut, vaan pikemminkin muutti muotoaan. Häpeän sitkeistä sosiaalisista ulottuvuuksista taas kertoo se,

etteivät esiaviolliset suhteet ja avioton raskaus menettäneet leimaavuuttaan dekriminialisoinnin myötä. On myös kysyttävä, onko vankilasta vapautunut henkilö tänä päivänä muiden silmissä *sine crimen*? Pikemminkin näyttää siltä, että hänen elämäänsä vaikeuttaa nimenomaan rangaistuksen tuoma stigma.

Onko häpeä siis uhkaava kriisi vai alku parempaan? Kenties se voi olla molempia. Haitallisen häpeän tunnistaminen oli tärkeä vaihe länsimaisen oikeuskäsityksen ja suvaitsevaisuuden murroksessa. Siitä alkoi rangaistavuuden ja rangaistusjärjestelmien muutos, jonka seurauksena esimerkiksi seksuaalirikosten uhrien asema on historiaan verrattuna parantunut huomattavasti. Modernin yhteiskunnan asenteet ja oikeudelliset käytännöt eivät kuitenkaan ole immuuneja historian painolastille, pikemminkin ne taipuvat sen alla.

Tänä päivänä yhtä lailla rikoksista epäiltyjen ja tuomittujen häpäiseminen kuin lasten tai puolison kurittaminen on kielletty kansainvälisillä ihmisoikeussopimuksilla ja kansallisilla laeilla. Valtiot ovat vastuussa jokaisen yksilön ihmisarvon kunnioittamisesta ja tähän liittyvien normien toteutumisesta käytännössä. Kun eurooppalaisen häpäisemisen historiaa katsoo 2010-luvun perspektiivistä, sen voi nähdä osana laajempaa oikeuskäsityksen ja oikeuspolitiikan murrosta, eräänlaisena yhteisöllisenä kriisinä. Tahallista tai tahottomasta haitallisesta häpeästä emme kuitenkaan ole päässeet kokonaan eroon.

Kirjallisuus

- Beccaria, Cesare: *Rikoksesta ja rangaistuksesta* (alk. *Dei delitti e delle pene* vuodelta 1764). Suom. Kai Heikkilä, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 8/98. Edita 1998.
- Blauert, Andreas ja Schwerhoff, Gerd (toim.): *Mit den Waffen der Justiz. Zur Kriminalitätsgeschichte des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Fischer 1993.
- Braithwaite, John: *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University Press 1989.
- Burrus, Virginia: *Saving Shame. Martyrs, Saints and Other Abject Subjects*. Cloth 2007.
- Carpzov, Benedict: *Peinlicher sächsischer Inquisition- und Achtsproceß*. Frankfurt a. M. und Leipzig 1638.
- Devereaux, Simon & Griffiths, Paul (toim.): *Penal Practice and Culture, 1500–1900. Punishing the English*. Palgrave Macmillan 2004.
- Dülmen, Richard van: *Der ehrlose Mensch. Unehrlichkeit und soziale Ausgrenzung in der Frühen Neuzeit*. Böhlau 1999.
- Döppler, Jakob: *Theatrum poenarum, suppliciorum et executionum criminalium oder Schauplatz der Leibes- und Lebensstrafen*. Sondershausen 1693.
- Hübner, Christian Gottfried: *Über Ehre, Ehrlosigkeit, Ehrenstrafen und Iniurien. Ein Beytrag zur Berichtigung der positiven Rechtswissenschaft*. Leipzig 1800.
- Ikonen, Pentti ja Rechartd, Eero: *Thanatos, häpeä ja muita tutkielmia*. Nuorisopsykoterapiasäätiö 1994.
- Ingram, Martin: *Church Courts, Sex and Marriage in England, 1570–1640*. Cambridge University Press 1987.
- Kettunen, Paavo: *Kätetty ja vaiettu – suomalainen hengellinen häpeä*. Kirjapaja 2011.
- Laine, Matti: *Kriminologia ja rankaisun sosiologia*. Tietosanomaa OY 2007.
- Lidman, Satu: *Häpeä! Nöyryyttämisen ja häpeämisen jäljillä*. Atena 2011.
- Lidman, Satu: *Zum Spektakel und Abscheu. Schand- und Ehrenstrafen als Mittel öffentlicher Disziplinierung in München um 1600*. Peter Lang 2008.
- Malinen, Ben: *The Nature, Origins, and Consequences of Finnish Shame-Proneness. A Grounded Theory Study*. Helsingin yliopisto 2010.
- Nussbaum, Martha C.: *Hiding from Humanity: Disgust, Shame, and the Law*. Princeton University Press 2004.
- Pernerer, Andreas: *Von straff unnd Peen aller unnd yeder Malefiz handlungen*. Ingolstadt 1544.
- Pihlajamäki, Heikki: *Johdatus varhaismoderniin oikeushistoriaan*. Helsingin yliopisto 2004.
- Rowbotham, J., Muravyeva, M. & Nash, D. (toim.): *Shame, Blame and Culpability. Crime and Violence in the Modern State*. Routledge 2012.

Kirjoittaja on filosofian tohtori, joka työskentelee oikeushistorian tutkijana ja opettajana Turun yliopistossa. Artikkelin perustuu Tieteen päivillä 11.1.2013 pidettyyn esitykseen, joka oli osa kokonaisuuksia Häpeä syyinä ja seurauksena – kolme näkökulmaa kriiseihin.